

O historiografiji Varaždina u ranom novom vijeku (16. - 18. stoljeće)

Hrvoje Petrić
Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
Odsjek za povijest
hpetric@ffzg.hr

Primljeno: 15. 04. 2012.
Prihvaćeno: 05. 12. 2012.
Pregledni rad /
Review Article
UDK 930(497.5):94(497.5)

Sonja Poljak
OŠ Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Ivanec
sonja.poljak@skole.hr

Sažetak

*Autori u radu daju uvid u historiografiju Varaždina u ranom novom vijeku. Ovaj članak ne predstavlja iscrpnu informaciju o varaždinskoj historiografiji već samo odabrane obavijesti koje bi trebale predstavljati uvid u do sada istražene historio-
grafske spoznaje kroz predstavljanje informacija o radovima po njima relevantnih
autora članaka i monografija. U članku se upozorava na potrebu izrade sinteze va-
raždinske ranonovovjekovne povijesti.*

Ključne riječi: *Varaždin, rani novi vijek, historiografija*

Na ovom mjestu nemamo ambicije donijeti obavijesti o svim radovima vezanim uz varaždinski rani novi vijek.¹ Ovaj članak ne predstavlja iscrpnu informaciju o varaždinskoj historiografiji već samo odabrane obavijesti koje bi trebale predstavljati tek priloge njenom poznavanju te u glavnim crtama ukazati što je od historiografskih spoznaja do sada istraženo. U članku se nećemo osvrnuti na brojne objavljene izvore vezane uz varaždinski rani novi vijek već samo na historiografske članke s time da valja istaknuti kako je Josip Barbarić u uvodnim studijama Zapisnika poglavarstva grada Varaždina za razdoblje od kraja 16. do početka 18. stoljeća iscrpno obradio život grada Varaždina. Na temelju knjiga zapisnika analizirani su politički odnosi, zaštita varaždinskih prava i gradskih privilegija, odnosi slobodnog kraljevskog grada i varaždinske utvrde, običajno pravo, neki elementi gospodarske povijesti, društveni i svakodnevni život građana, pojedini važniji objekti u gradu, crkva, duhovni život itd.²

¹ Za one koje zanimaju detaljnije informacije preporučamo pogledati: Ivan OBADIĆ, „Pregled historiografskih radova o gradu Varaždinu – prilog za Bibliographia Warasdiensis“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 20, Varaždin-Zagreb, 2009., 129-193.

² Usp. studije Josipa BARBARIĆA „Povijesno značenje Gradske knjige ili Protokola“, u: *Zapisnici Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*, knj. 1-9, Varaždin, 1990. - 2003. Za knjigu 10. i 11. izostale su historiografske uvodne studije.

Uz Ladislava Ebnera koji je prvi dao iscrpni statističko-topografski prikaz Varaždina koji se može ubrojiti u proto-historiografiju,³ među prethodnike historiografije o Varaždinu moglo bi se uključiti više pisaca koji se tek periferno dotiču varaždinskih tema, od kojih ćemo, prema vlastitom izboru spomenuti tek neke od njih: Antuna Vramca, Jurja Rattkaya, Baltazara Adama Krčelića i druge. Među prve radove kritičke historiografije valja ubrojiti obavijesti Vjekoslava Klaića (1849. - 1929.) o Varaždinu u njegovim knjižicama o zemljopisu zemalja gdje žive Hrvati.⁴ Isti autor u svojoj povijesti Hrvata (u 5. knjizi) također donosi niz vrijednih podataka o Varaždinu u 16. stoljeću.⁵ Klaić pripada tradicionalnoj historiografiji, a njegovi radovi su napravljeni pod utjecajem Bernheimova priručnika, kojim se opravdava istraživanje povijesnih individualnosti tijekom njihovih promjena. Prema Klaiću historija prije svega istražuje promjene u vremenu, tj. u povijesti, a one se ne opetuju periodično nego se javljaju kao napredak ili razvitak.⁶

Od najranijih autora koji se bave razdobljem kasnog srednjeg i ranog novog vijeka možemo izdvojiti Julija Jankovića⁷, Stjepana Beloševića⁸ i Rudolfa Strohala⁹. Sva trojica autora pišu rječnikom vremena u kojem su živjeli – kraj 19. početak 20. st., danas zastarjelim kao i metodologija kojom se služe, bez kritičkog aparata, pretežno narativni i pozitivistički karakter djela. Autori su koristili izvore i njima dostupnu građu. No, usprkos metodološkim slabostima današnji istraživači mogu u njihovim djelima naći mnoštvo vrijednih i zanimljivih podataka.

Rad Rudolfa Strohala vrijedan je izvor za proučavanje društvenih strukturama u Varaždinskoj županiji. Na temelju njemu dostupnih izvora, donosi nam poimence podatke o svećenicima, vlasteli, građanima Varaždina, Krapine i Vinice te podatke o kmetovima i nekim sucima na tome području. Ujedno navodi nazive rijeka, potoka, voća, drveća, ali i pravnih naziva, novaca i mjera koje su se koristile u razdoblju ranog novog vijeka.

³ Ladislav EBNER, *Historisch statistisch topographische Beschreibung der königl. Freistadt Varasdin*. – „Warasdin: Von Ladislaus Ebner, der nunbenannten königl. Freystadt Ober-Notar und des Comitats gleichen Namens Gerichts-Tafel-Beysitzer. Varasdin“: Gedruckt bey Joh. Sangilla, k.k. priv. Buchdrucker, 1828.

⁴ Vjekoslav KLAIĆ, *Zemljopis zemalja u kojima obitavaju Hrvati*, Zagreb, 1880.

⁵ Isti, *Povijest Hrvata*, 1-5, Zagreb, 1899 - 1911. Postoji i niz novijih izdanja ovog djela.

⁶ Mirjana GROSS, *Suvremena historiografija - korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb, 1996.

⁷ Julije JANKOVIĆ, *Pabirci po povijesti varaždinske županije*, Varaždin, 1898.

⁸ Stjepan BELOŠEVIĆ, *Županija varaždinska i slobodni kraljevski grad Varaždin*, Varaždin, 1926.

⁹ Rudolf STROHAL, „Varaždinska županija od godine 1550. – 1660.“, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, Zagreb, 1932., 159-192.

Stjepan Belošević svoj rad piše s izrazitim lirskim izričajem i istaknutom domoljubnom komponentom, bez znanstvenog pristupa i kritičkog aparata. Daje nam opis Varaždinske županije koja je do 1848. bila podijeljena na sudbeno – upravne kotare. Autor daje osnovna geografska obilježja svakog kotara, no njegov se rad temelji prvenstveno na opisu vlastelinskih obitelji koje su živjele u pojedinim kotarima. Stoga je on vrlo dobar izvor za istraživanje pojedinih plemićkih obitelji kroz odnose među članovima obitelji, njihove rodbinske i imovinske prilike te njihovo javno i privatno djelovanje. Posljednjih 30 stranica posvetio je Slobodnom kraljevskom gradu Varaždinu opisujući razvoj školstva, obrta, tiskarstva, novčarstva, čitaonica i još nekih društvenih organizacija.

Julije Janković dobio je zadatak da uredi županijski arhiv uslijed čega je nastala njegova knjiga Pabirci. Sam autor napominje da se ne radi ni o cjelovitoj niti sustavnoj povijesti Varaždinske županije, već su to kratki sadržaji važnih županijskih sjednica i neki važni i autoru zanimljivi događaji koji su se desili za vrijeme obitelji Erdödy. Na početku rada autor razmatra podrijetlo imena grada Varaždina, oslanjajući se na izvorne podatke i mišljenja drugih autora. Zatim donosi kratku povijest Varaždinske županije prije dolaska obitelji Erdödy. Slijedi povijest Varaždinske županije za vrijeme obitelji Erdödy do 1848. Ukratko iznosi najvažnija zbivanja za vrijeme njihove vlasti. Drugi dio rada sadrži kratku povijest razvoja županijskog arhiva, a treći donosi vodič po novom arhivu za lakše snalaženje budućim istraživačima. Autor se prvenstveno služi arhivskom građom, ali i donosi mišljenja kazivača te vlastita mišljenja i komentare kao suvremenika nekih događaja.

Sljedeći autor, izuzetno važan što se tiče poznavanja događajnice grada Varaždina svakako je Rudolf Horvat. Uz niz članaka¹⁰ koji su mu izašli u raznim časopisima, a koji se bave svakodnevicom Varaždinaca vrlo je važna knjiga *Povijest grada Varaždina*.¹¹ Radi se o savjesnom bilježenju informacija kronološkim redom bez ulaženja u problematiku i kritičkog aparata. Ovo iscrpno djelo temelji se na izvorima: saborskim spisima i drugoj arhivskoj građi koja nam pruža sliku gospodarskih, političkih, društvenih i kulturnih zbivanja u Varaždinu od njegovog prvog spomena do početka 20. stoljeća, no valja istaknuti kako je u njemu preko 40% građe vezano uz rani novi vijek. Horvat je Varaždin obradio i u nizu svojih drugih knjiga i radova.¹²

¹⁰ Rudolf HORVAT, „Mir na ulicama u vrijeme službe božje“, *Naše pravice*, god. X, br. 37, Varaždin, 1913.; „Varaždin koncem 16. vijeka“, *Vjesnik Kraljevskog Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, Knjiga 13, Zagreb, 1911., 246-278.

¹¹ Isti, *Povijest grada Varaždina*, Varaždin, 1993.

¹² Npr. u knjigama *Povijest Hrvatske*, 1, Zagreb, 1924.; *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj* (priredila: Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ), Zagreb, 1994.

Djela Mirka Androića su nezaobilazna svakom budućem istraživaču ranomodernog Varaždina. Androić je vezano uz rani novi vijek pisao o društvenim i gospodarskim promjenama, povijesti požara, starogradske varaždinske općine, a napisao je i kratki pregled varaždinske povijesti od 13. do 18. stoljeća na njemačkom jeziku.¹³ On je sve svoje radove bazirao na dotada nepoznatoj arhivskoj građi, pretežito iz Državnog arhiva u Varaždinu. Posebno su značajna njegova istraživanja varaždinskog 18. stoljeća u kojima je obradio prostor grada, njegovo stanovništvo, poljoprivredu, varaždinsku općinu kao posjednika, obrte (cehove), trgovinu, manufakture, društvene prilike, upravu, zdravstvo, obrazovanje, tiskarstvo i druge segmente kulture Varaždina. Ukoliko se istakne njegov interes za gospodarsku i društvenu povijest, valja napomenuti činjenicu da je njegovo pisanje bilo u trendu sa tadašnjim inovacijskim trendovima u hrvatskoj historiografiji, što svjedoči da je Androić kao jedna od stožernih točaka varaždinske ranomodernе historiografije posebno u razdoblju od 1950-ih do konca 1970-ih godina.¹⁴ Neki Androićevi tekstovi vezani uz Varaždin u ranome novom vijeku ostali su u rukopisu.

Krešimir Filić je također nezaobilazno ime za svakoga tko se historioografski bavi Varaždinom. Vezano uz ranomoderno razdoblje Filić se bavio varaždinskim franjevcima, glazbenim životom grada, gradskim sucima, itd. Valja istaknuti odličnu studiju o varaždinskom mesarskom cehu (1589. - 1708.) u kojoj je analizirao život unutar mesarskog ceha, ali i strukturu cehovske organizacije od uprave ceha, preko života naučnika i djetića (kalfa) do cehovskih majstora. Obradio je i način izrade majstorske radnje, vršenja mesarskog obrta, pokretnu i nepokretnu imovinu mesarskog ceha. Posebna je važnost u obradi svakodnevice ceha i to od cehmeštova doma kao središta cehovskih zbivanja, preko analize vršenja vjerskih dužnosti i sprovođa do opisa gozbi varaždinskih mesara s popisima vrste hrane i njihovom pripremom. Studiji je pridodan dio koji govori o trgovini, cijenama robe te proizvodima. Valja istaknuti da je ovo najbolje napisana studija o ranononovjekovnim cehovima u hrvatskoj historiografiji uopće. Ukoliko se uzme u obzir vrijeme kada je objavljena, 1968. godine, onda se može

¹³ Mirko ANDROIĆ, *Povijest vatrogastva u Varaždinu 1220. - 1955.*, Varaždin, 1955.; isti, *Starogradska varaždinska općina*, Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu, 2008. Zanimljiva je i Androićeva studija „Prilozi poznavanju društvenih i gospodarskih prilika grada Varaždina u 18. stoljeću“ u *Varaždin u 18. stoljeću i političko kameralni studij*, Zagreb-Varaždin, 1972.; isti, „Sechshundert Jahre Geschichte der königlichen Freistadt Varazdin: 13 - 18. Jahrhundert: Ein Beitrag zur politischen, sozialen, wirtschaftlichen, kulturellen und pädagogischen Geschichte der Stadt Varazdin“, u: *Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1972*, 4, Szombathely 1974., 169-198.

¹⁴ Iscrpnu Androićevu bibliografiju donosi Vid LONČARIĆ kao prilog knjige: Mirko ANDROIĆ, *Starogradska varaždinska općina*, Varaždin, 2008., 149-165.

kazati kako je ta studija predstavljala inovaciju u hrvatskoj historiografiji, no nažalost ona nije imala adekvatne nastavljache.¹⁵

Za poznavanje ranomodernih uprave i sudstva grada Varaždina te varaždinskih mjera u ranome novom vijeku važne su studije Zlatka Herkova. Njegov pristup je u skladu s najboljom tradicijom povijesti institucija, ali i mjeriteljstva Hrvatske, za što je Herkov bio (te u najvećoj mjeri i ostao) najvažniji istraživač u nas.¹⁶

Urbanim razvojem, graditeljstvom, kulturnim i društvenim zbivanjima u gradu Varaždinu u najvećoj mjeri se bavila Mira Ilijanić. Povodom 85. godišnjice života i rada profesorice Mire Ilijanić izašao je iz tiska Zbornik radova¹⁷ koji sadrži članke koje je ona izdavala u raznim časopisima, novinama i knjigama. Autorica se bavila istraživanjem urbanog razvoja grada kroz stoljeća. Opisujući pojedine kuće, navodi njihove vlasnike te kroz sudbinu kuća saznajemo i sudbinu njihovih vlasnika. Urbani razvoj povezuje s kretanjem stanovnika, objašnjavajući promjene u demografskoj strukturi stanovnika grada. Opisuje varaždinsku tvrđu, zgradu bivšeg isusovačko - pavlinskog objekta, današnju zgradu Fakulteta te varaždinsko groblje. Kao djelatnica Gradskog muzeja Varaždin i njezin dugogodišnji ravnatelj bavila se stvaranjem novog muzejskog postava te donosi opis namještaja i sitnog inventara koji se nalazi u muzeju.

Njezin rad predstavlja iscrpan i detaljan prikaz urbanog razvoja povezanog s kulturnim razvojem grada. Radu je prethodilo sustavno istraživanje građe u hrvatskim arhivima, ali i arhivima susjednih država. Piše jasno, objektivno, bez pretjeranog opisivanja. Izlaže također svoje spoznaje i tumačenja, kritično i stručno. Dodatnu vrijednost rada predstavljaju crteži, fotografije i karte kojima je tekst obogaćen.

O urbanom razvoju grada pisala je i Ivy Lentić Kugli.¹⁸ U prvom djelu svoje knjige autorica daje prikaz povijesnog razvoja grada od 15. do 19. stoljeća. Pri tome obuhvaća gospodarske, društvene i kulturne prilike u gradu.

¹⁵ Krešimir FILIĆ, *Franjevci u Varaždinu*, Varaždin 1944.; isti, *Glazbeni život Varaždina*, Varaždin, 1972.; isti, „Rasprava“, u: Krešimir FILIĆ, *Varaždinski mesarski ceh: zapisnici ceha od godine 1589. do uključivo godine 1708.*, Varaždin, 1968., 7-96; isti, „Varaždinski gradski suci“, u: *Spomenica varaždinskog muzeja 1925. - 1935.* (pretisak), Varaždin, 1995., 6-28.

¹⁶ Zlatko HERKOV, „Stare varaždinske mjere“, *Ljetopis JAZU*, knj. 73, Zagreb, 1969., 295-331; isti, „Organizacija uprave grada Varaždina i njezin djelokrug od 15. do 18. stoljeća“, u: *Varaždinski zbornik 1181. -1981.*, Varaždin, 1983., 219-232.; „O Varaždinskom gradskom sudu“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 3, Varaždin, 1989., 75-98.; „Izmjera grada Varaždina od godine 1776. i njome izazvana buna“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 3, Varaždin, 1989., 99-110.

¹⁷ Mira ILIJANIĆ, *Urbanizam, graditeljstvo, kultura*. Zbornik radova, Varaždin, 1999.

¹⁸ Ivy LENTIĆ KUGLI, *Varaždin. Povijesna urbana cjelina grada*, Zagreb, 1977. Vidjeti i njezne druge radove: *Varaždin nakon požara 1776. godine*, Zagreb, 1973.; *Varaždinski graditelji i zidari od 1700. do 1850. godine*, Zagreb, 1981.

Drugi dio knjige *Urbanizam* donosi opis prostorne organizacije te kronološki pregled ulica grada Varaždina od 12. do 19. stoljeća. Na kraju donosi kratki tekst o kvaliteti urbane i ruralne arhitekture u gradu Varaždinu. Autorica se koristi arhivskom građom te domaćom i stranom literaturom, pristupajući građi interpretativno te donoseći svoja mišljenja i tumačenja. Jasno i sažeto napisano. Posebnu vrijednost radu daje bogat slikovni materijal.

Od novijih autora, povjesničara koji pišu o povijesti Varaždina, valja istaknuti Nevena Budaka. On u svojoj knjizi donosi prvi sustavni prikaz urbanog razvoja Varaždinske županije u srednjem vijeku.¹⁹ Osim grada Varaždina u radu obuhvaća i veća središta Varaždinske županije – Krapinu, Varaždinske Toplice, Ivanec, Vinicu, Batinu. U radu se koristi interdisciplinarnim pristupom uzimajući u obzir geografske i političke čimbenike značajne za razvoj grada. Isto tako nam daje jasan prikaz kako gospodarske i društvene prilike u nekom gradu utječu na demografske tokove i promjenu broja i strukture stanovništva u gradu. Autor piše još neke članke vezane uz svakodnevni život u gradu Varaždinu.²⁰ Radovi Nevena Budaka ističu se suvremenim metodološkim pristupom, kritičnošću te znanstvenim pristupom. Autor konzultira arhivsku građu, domaćih i stranih arhiva te domaću i stranu literaturu. Piše na jasan, jezgrovit i zanimljiv način, prikladan za svakog čitatelja.

Jedan od autora koji su pisali o Varaždinu u ranome novom vijeku je i Dragutin Feletar koji je obradio obučarstvo i kožarstvo Varaždina i okoliće²¹ te priredio članak Mirka Androića o Varaždinu u 18. stoljeću.²²

Za socijalnu i gospodarsku povijest nezaobilazni su historiografski radovi Josipa Adamčeka o agrarnim odnosima i vlastelinstvima koji upotpunjuju niz praznina u spoznajama o prostoru Varaždina. U odličnim knjigama o agrarnim odnosima u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. stoljeća te o seljačkim bunama i otporima u 17. stoljeću dao je čitav niz korisnih pojedinačnih podataka o Varaždinu.²³ Najpotpuniji mu je rad o povijesti

¹⁹ Neven BUDAK, *Gradovi varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb-Koprivnica, 1994.

²⁰ Isti, „Gradske oligarhije u 17. stoljeću u sjeverozapadnoj Hrvatskoj“, *Međunarodni kulturnopovijesni simpozij Mogersdorf 1988.*, Zagreb, 1995., 89-109.; „U sukobu s javnim moralom. Primjeri iz seksualnog života Varaždinaca u 16. stoljeću“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 21*, 1988., 121-130.

²¹ Dragutin FELETAR, „Obučarstvo i kožarstvo varaždinskog kraja do 1945. godine“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU*, 3, Varaždin, 1989./1990., 111-152.

²² Mirko ANDROIĆ, „Neke značajke razvoja Varaždina u XVIII. stoljeću“, *Varaždinski zbornik 1181. - 1981.*, Varaždin, 1983., 209-216.

²³ Josip ADAMČEK, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća*, Zagreb, 1980.; isti, *Bune i otpori*, Zagreb, 1987.

Varaždina objavljen u *Varaždinskom zborniku*, a u njemu piše o sukobima grada Varaždina i varaždinskih feudalaca u 16. i 17. stoljeću.²⁴

Od radova Ljerke Perči važno je spomenuti članak o popisu građana grada Varaždina iz 1520. g.²⁵ Ona u ovom članku donosi dokument koji se čuva u Nürnberškom arhivu, nastao na zahtjev Juraja Brandenburškog u svrhu plaćanja poreza građana Varaždina. Važan izvor jer nam daje prvi popis stanovnika grada iz kojeg saznajemo da unutar gradskih zidina i u podgrađu živi 310 poreznih obveznika. Kako su oni navedeni poimence dobivamo približnu sliku strukture stanovnika. Ona je svoje radove, u kojima se bavi i Varaždinom u ranome novom vijeku sakupila u knjizi *Polja prošlosti*.²⁶

Ante Gabričević je analizirao stanovništvo ranonovovjekovnog Varaždina te iznosi da je tamo živjelo 6.820 osoba krajem 16. stoljeća. Procjena broja varaždinskih stanovnika Ante Gabričevića je vrlo zanimljiva jer se vodi s nekoliko kriterija procjena ukupnog broja stanovnika. On smatra da je do kraja 16. stoljeća porasla prosječna gustoća stanovanja od 8 ukućana po kući uz 22% ispoljenu višu gustoću stanovanja obrtnika u odnosu na stanje koje je vladalo sredinom 15. stoljeća. Autor sam piše da to nije posebno siguran pokazatelj rasta gustoće stanovništva. Šteta što ovaj autor od kraja 16. stoljeća do 70-ih godina 18. stoljeća nije uspio naći konkretne podatke na osnovi kojih bi se mogao procijeniti broj varaždinskih stanovnika. Ipak je vrlo zanimljivo da je isti autor procijenio broj stanovnika Varaždina 1543. godine na oko 2.000, krajem 16. stoljeća na oko 7.000, a 1770. godine na 5.500.²⁷ Očito su pitanja povijesti ranonovovjekovnog varaždinskog stanovništva još uvijek otvorena u mnogim segmentima. Čini se kako bi neistražena arhivska građa vjerojatno mogla dati brojne odgovore, posebno one vezane uz ukupni broj stanovnika grada Varaždina u ranomoderno doba.

Suvremeni pristup historiografiji predstavlja knjiga o povijesti Varaždinskog generalata u 17. stoljeću Hrvoja Petrića²⁸ u kojoj autor, između

²⁴ Josip ADAMČEK, „Sukob grada Varaždina i varaždinske vlastele u XVI. i XVII. stoljeću“, *Varaždinski zbornik 1181. - 1981.*, Varaždin, 1983., 233–243.

²⁵ Ljerka PERČI, „Popis građana Varaždina iz 1520. godine“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin 1*, 1986., 267–276.

²⁶ Ljerka PERČI, *Polja prošlosti*, Varaždin-Varaždinske Toplice, 2002.

²⁷ Uvažavajući svu autorovu argumentaciju ipak se čine nevjerovatna dva podatka. Prvi je izuzetno visoki porast između 1543. godine i kraja 16. stoljeća, pogotovo ako uzmemo u obzir da je u drugoj polovici 16. stoljeća u Varaždinu tek počelo razdoblje oporavka nakon krize. Drugi je kako je nakon gospodarskog uspona i gotovo kontinuiranog ekonomskog rasta Varaždina u 17. i prvoj polovici 18. stoljeća, između kraja 16. stoljeća i 1770. godine, došlo do pada ukupnog broja stanovnika.

²⁸ Hrvoje PETRIĆ, *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću*, Zagreb, 2012.

ostaloga, analizira i Varaždin kao središte Varaždinskog generalata u 17. stoljeću.²⁹ Suvremenim metodološkim pristupom, konzultirajući domaće i strane izvore Petrić nam donosi cjelovi prikaz nastanka i života u Varaždinskom generalatu i Varaždinu, njegovom središtu. Objašnjava važnost okoliša, prati doseljavanje novih stanovnika te nastanak novih naselja. Ističe činjenicu da su etnički, jezični i kulturni odnosi nastali u 17. stoljeću stvorili temelje današnje strukture naseljenosti grada i okolice. U svom radu autor donosi vrlo korisne priloge za bolji uvid u urbani razvoj navedenog područja. Petrić niz podataka o ranonovovjekovnoj povijesti grada Varaždina donosi u svom prilogu o povijesti Kneginca³⁰, a na drugim mjestima je analizirao ukupni broj stanovnika Varaždina u ranome novom vijeku, uz to se bavio gospodarskom poviješću Varaždina u 17. stoljeću, a osvrnuo se i na ranonovovjekovne varaždinske požare.³¹

Pojedinačne podatke o Varaždinu donosi i djelo Karla Kasera *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545. - 1754.)*. Iako je Kaserova knjiga prvenstveno usmjerena na izučavanje cjelokupne hrvatsko-slavonske vojnokrajiške društvene povijesti, ona predstavlja znatan doprinos poznavanju problematike Varaždinskog generalata te daje niz informacija o Varaždinu kao središtu generalata.³²

Nekoliko podataka o Varaždinu kao vojnom središtu donosi rad Nataše Štefanec o demografskim promjenama u Slavonskoj krajini (Varaždinskom generalatu) od 1570. do oko 1640. godine u kojem je koristila vojne popise s kraja 16. i početka 17. stoljeća. Ista autorica je objavila i knjigu u kojoj daje vrijedne podatke o vojsci u Varaždinu u drugoj polovici 16. stoljeća.³³

²⁹ Iako se u ovome historiografskom pregledu nismo osvrtni na kataloge izložbi, u jednom ćemo slučaju učiniti iznimku. Radi se o historiografski važnom katalogu s izložbe o Varaždinskom generalatu, usp. Spomenka TEŽAK, Leopold TOIFL, Nataša KOLAR, *Varaždinski generalat* (katalog izložbe), Varaždin, 2005.

³⁰ Hrvoje PETRIĆ, „Prostor današnje općine i župe Kneginec do sredine 20. stoljeća“, u: *Općina Gornji Kneginec. Povijesno-zemljopisna monografija (izabrane teme)*, koautori: Tomislav ĐURIĆ, Dragutin FELETAR, Gornji Kneginec-Samobor, 2004., 32-127.

³¹ Hrvoje PETRIĆ, „Procjene broja stanovnika i ekonomskog razvoja gradskih naselja sjeverozapadne Hrvatske od kraja 16. do početka 18. stoljeća“, u: *Svaralački potencijali u funkciji kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske, Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog simpozija održanog u Varaždinu 21. i 22. studenoga 2002. godine*, Zagreb-Varaždin, 2002., 133-152.; isti, „The Fortress as an Economic Factor: The Slavonian Military Border in the 17th Century“, H. Heppner und Zs. Barbarics-Hermanik (Hrsg.), *Türkenangst und Festungsbau*, Frankfurt am Main, 2009., 109-128; isti, „Fire and Urban Environment in Early Modern Cities and Towns of Croatian and Slavonian Kingdom“ (Varaždin, Križevci, Koprivnica, Zagreb), *Ekonomska i ekohistorija*, 5, Zagreb-Samobor, 2009., 158-191.

³² Karl KASER, *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545 - 1754)*, I., Zagreb, 1997.

³³ Nataša ŠTEFANEC, „Demographic Changes on the Habsburg-Ottoman Border in Slavonia“ (c. 1570 - 1640), *Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie, Akten des internationalen Kongress zum 150-jährigen Bestehen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung Wien*, 22.-25. September 2004., Wien-München, 2005., 559-560; ista, *Država ili ne: Ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici*, Zagreb, 2011.

Također su zanimljivi prilozi o ranonovovjekovnim utvrdama Varaždina u kojima su pisali mnogi stručnjaci, ali uglavnom ne povjesničari. Vrlo korisne analize za povjesničare iznose primjerice Milan Kruhek,³⁴ Andrej Žmegač³⁵ i drugi.

Mirela Slukan Altić je unutar serije *Povijesni atlas gradova* objavila kao petu knjigu svezak o Varaždinu. Prvu je knjigu iz te serije objavila o Bjelovaru, drugu o Sisku, treću o Koprivnici, a četvrtu o Hrvatskoj Kostajnici. Varaždinski svezak serije „Povijesni atlas gradova“ predstavlja studiju, ali i zbirku planova i karata. Kartografski dio sadrži kvalitetne i dobro čitljive reprodukcije karata i planova ranonovovjekovnog Varaždina. Analiza i tumačenje kartografskih izvora u iscrpnoj uvodnoj studiji omogućila je nove spoznaje o prostornom razvoju Varaždina, kao i sagledavanje njegovog razvoja u europskom kontekstu.³⁶

Od najnovijih djela vezanih uz varaždinsku historiografiju zanimljiva je uvodna studija Vide Pavliček o marijaterezijanskim urbarima Varaždinske županije (1774. - 1784.) kojom ukazuje na važnost urbara kao izvora.³⁷

Valja još spomenuti nekoliko knjiga koje govore o Varaždinu u ranome novom vijeku. To su knjige Alojza Jembriha o Antunu Vramcu i uršulinkama,³⁸ Gustava Piaseka o zdravstvu Varaždina,³⁹ urednička knjiga koja sadrži studiju o varaždinskoj pošti u ranome novom vijeku Andreja Hozjana⁴⁰ te najnovija knjiga Krešimira Čvrljka o humanizmu i humanizmu renesansnog Varaždina.⁴¹

Nezaobilazne priloge o varaždinskoj povijesti daju zbornici radova. Prvi je izašao povodom 800-te obljetnice prvog spomena grada 1981.,⁴² a drugi,

³⁴ Milan KRUHEK, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb, 1995.

³⁵ Andrej ŽMEGAČ, *Bastioni kontinentalne Hrvatske. Prilog poznavanju fortifikacijskog graditeljstva u Hrvatskoj od 16. do 18. stoljeća*, Zagreb, 2000.

³⁶ Mirela SLUKAN ALTIĆ, *Povijesni atlas gradova*, sv. V, Varaždin, 2008.

³⁷ Vida PAVLIČEK, *Marijaterezijanski urbari Varaždinske županije 1774. - 1784.*, sv. 1, Uvodna studija, Varaždin, 2011. Za grad Varaždin je važan 2. svezak koji govori o prostoru kotara Donjeg polja sa uvodnom studijom o tome prostoru.

³⁸ Alojz JEMBRIH, *Antun Vramec i njegovo djelo: prilog proučavanju starije hrvatske književnosti i povijesne dijalektologije*, Čakovec, 1981.; isti, *Duhovni razgovor ili Prva stoljetnica dolaska uršulinki u Varaždin: (1703. - 1803.)*: uz 300. obljetnicu dolaska sestara uršulinki u Varaždin, Zagreb - Varaždin, 2003.

³⁹ Gustav PIASEK, *Zdravstvo Varaždina do konca 19. stoljeća*, Varaždin: Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, 1996; *Zdravstvo Varaždina*, Varaždin, 2003.

⁴⁰ Andrej HOZJAN (ur.) *Pošta sjeverozapadne Hrvatske*, Zagreb - Varaždin, 2002.

⁴¹ Krešimir ČVRLJAK, *Humanizam i humanisti renesansnog Varaždina*, Varaždin, 2011.

⁴² *Varaždinski zbornik*, Varaždin, 1983. – uz rani novi vijek su vezani radovi: Andrija MOHORVIČIĆ, „Kulturno – povijesno značenje Varaždina“ 19-24; Mirko MARKOVIĆ, „Geografske i historijske odrednice Varaždina tijekom proteklih 800 godina“, 25-38; Mira ILIJANIĆ i Slavko KAPUSTIĆ, „Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno

sa suvremenijim metodama, pristupom i novijim temama 2009. godine, povodom 800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina.⁴³ Zbornici sadrže članke raznih autora u kojima je obrađena politička, gospodarska, društvena i kulturna povijest grada.

U razdoblju od 1997. do 2011. u nizu godišnjaka Društva za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije *Tkalčić* objavljeno je više radova koji iznose podatke o ranonovovjekovnoj crkvenoj povijesti Varaždina.⁴⁴ Poviješću varaždinskih franjevacu u ranome novom vijeku bavio se Paškal Cvekan.⁴⁵

Radovi o ranonovovjekonom Varaždinu objavljeni su i u časopisu *Radovi Zavoda za Znanstveni rad HAZU* u Varaždinu, novom časopisu *Historia Varasdiensis* te u drugim historiografskim časopisima.⁴⁶

Prostor Varaždina ima relativno bogatu historiografsku produkciju vezanu uz ranonovovjekovlje, koju su obrađivali deseci raznih autora, od publicista, geografa, povjesničara umjetnosti do profesionalnih povjesničara, u mnoštvu radova i napisa varirajuće vrijednosti od znanstvenih radova do popularnih prikaza.

Povjesničari koji su stvarali varaždinsku historiografiju ranoga novog vijeka imali su različita gledišta, od tradicionalne historiografije, preko socijalne i gospodarske historiografije preko radova koji imaju neke elemente

16. stoljeća“, 169–190; Ivy LENTIĆ-KUGLI, „Požar i njegove posljedice s naročitim osvrtom na graditeljstvo Varaždina u XVIII. stoljeću“, 199–207; Mirko ANDROIĆ, „Neke značajke razvoja Varaždina u XVIII. stoljeću“, 209–216; Zlatko HERKOV, „Organizacija uprave grada Varaždina i njezin djelokrug od 15. do 18. stoljeća“, 219–232; Josip ADAMČEK, „Sukob grada Varaždina i varaždinske vlastele u XVI. i XVII. stoljeću“, 233. – 243; Ivan CESAR, „Ilirci u Varaždinu“, 359–366; Mirko MARKOVIĆ, „Varaždin i njegova okolica na geografskim kartama 16. i 17. stoljeća“, 391–394; Vladimir PLETENAC, „Nastanak i razvitak osnovnih i nekih drugih škola u Varaždinu“, 527–536.

⁴³ *800 godina slobodnog kraljevskog grada, Varaždina 1209.-2009.*, Zagreb – Varaždin, 2009. – uz rani novi vijek su vezani radovi: Neven BUDAK, „Varaždin – od postanka do „zlatnog doba“, 1–8; Karmen LEVANIĆ, „Položaj grada Varaždina u feudalnome svijetu na temelju izdanih isprava“, 27–38; Mirela SLUKAN-ALTIĆ, „Regulatorne osnove Varaždina i njihov utjecaj na povijesni razvoj grada“, 73–84; Miroslav KLEMM, „Slikovna građa za proučavanje nekadašnjeg obrambenog sustava Varaždina“, 85–96; Ivan OBADIĆ, „Reforma gradske uprave prema komisionalnom Statutu grada Varaždina iz 1750. godine“, 169–189; Magdalena LONČARIĆ, „Pregled povijesti židovske zajednice u Varaždinu“, 191–207; Hrvoje PETRIĆ, „Prilozi poznavanja Varaždina kao središta varaždinskog generalata“, 245–262; Andrej HOZJAN, „Varaždinska vojno-poštna postaja in poštarji v 16. stoletju“, 263–276; Višnja BUREK, „Udovice i udovištvo u Varaždinu krajem 16. i tijekom 17. stoljeća“, 277–284; Ivan DAMIŠ, „Prisutnost franjevacu i njihovo djelovanje u prošlosti Varaždina“, 97–108; Mijo KORADE, „Isusovci i Pavlini u Varaždinu: prosvjetni, vjerski i kulturni doprinos“, 121–129; Klaudija ĐURAN, „Odgov u uršulinskim školama u Varaždinu utemeljen na odgojnim načelima Anđele Merici“, 131–149.

⁴⁴ Sadržaj svih brojeva je dostupan na <http://www.tkalcic.hr/> - pristup ostvaren 3. 10. 2012.

⁴⁵ Paškal CVEKAN, *Djelovanje franjevacu u Varaždinu: povijesno kulturni prikaz sedamsto godišnje prisutnosti Franjevacu u gradu Varaždinu*, Varaždin, 1978.

⁴⁶ Ivan OBADIĆ, „Pregled historiografskih radova o gradu Varaždinu – prilog za Bibliotheca Varasdiensis“, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 20, Varaždin-Zagreb, 2009., 129–193.

historijske antropologije i historije svakodnevice do najnovijih tendencija razvijanja ekohistorije ili povijesti okoliša. Varaždin (sa svojom okolicom) s jedne strane spada među one dijelove Hrvatske o kojima je o povijesti ranoga novog vijeka relativno dosta pisano, a s druge strane je ostalo mnoštvo nerazjašnjenih problema i neistraženih područja koja čekaju mlađe istraživače sa modernijim pristupom historijskoj znanosti. Iako je napisano podosta radova i monografija o ovom području Republike Hrvatske, oni ukazuju na nužnost daljnjih i novijih povijesnih istraživačkih radova te istraživanja obilne građe koja se čuva u Varaždinu, ali i u Zagrebu, te na istraživanje arhivskih fondova u inozemnim, poglavito austrijskim (Beč, Graz) i mađarskim (Budimpešta) arhivima te na drugim mjestima. Možda ne bi bilo loše potražiti i građu koja se nalazi u obiteljskim ostavštinama.

Uvidom u dostignuća historiografije o povijesti grada Varaždina vezanim uz razdoblje ranoga novog vijeka možemo reći kako se radi o opsežnoj produkciji u kojoj je više – manje uspješno rekonstruiran veliki dio povijest grada Varaždina. Iznesene su osnovne činjenice i njihova interpretacija. U novije vrijeme javlja se generacija mlađih povjesničara koji, koristeći se suvremenom metodologijom te interdisciplinarnim pristupom ponovno analiziraju postojeće podatke, pronalaze novu izvornu građu, ali i šire svoj interes na istraživanje društvene povijesti u gradu Varaždinu. Još uvijek nedostaju ambicioznije i opsežnije analize društvenih i gospodarskih struktura te istraživanje njihovih promjena kao i doprinosa poznavanju svakodnevnog života Varaždina. Isto tako, s obzirom da je Varaždin bio trgovačko i obrtničko središte te da su migracije stanovništva bile nerijetka pojava to je još jedna tema za buduće istraživanje. Također Varaždin čeka i svoju obradu ranonovovjekovne urbane ekohistorije.

S obzirom na važnost Varaždina tijekom ranoga novog vijeka logično je da se više ukupnih istraživačkih kapaciteta usmjeri upravo na ovo razdoblje. To ima smisla jer je jedno kraće vrijeme grad Varaždin bio vodeće političko središte Hrvatske, no on je u ranonovovjekovnoj stvarnosti, uz Zagreb, zapravo predstavljao faktično su-središte Hrvatsko-slavonskog kraljevstva. Trebalo bi, uz postojeće istraživače, sustavno odgajati podmladak kojemu bi bio zadatak izvesti daljnja mikrohistorijska istraživanja ranomodernog razdoblja uz unošenje suvremenih pogleda na metodologiju povijesti. Pri tome je nužno pronalaziti novu izvornu građu, ali nastojati imati i svježije metodološke pristupe prigodom istraživanja objavljene ili do sada poznate arhivske građe. Nije na odmet u budućim istraživanjima voditi računa i o teorijski inovativnim pristupima. Još uvijek nedostaju primjerene kontekstualizacije „varaždinskih“ fenomena u europski historiografski diskurs no, to je još uvijek rijetko i u hrvatskoj historiografiji uopće. Ne bi bilo loše dosadašnja saznanja o Varaždinu u ranome novom vijeku staviti u kontekst

brojnih teorijskih paradigmi i metodoloških postupaka koji se osmišljavaju i koriste u istraživanju urbane historije u europskoj i izvaneuropskoj (posebice američkoj) historiografiji, što je dosad vrlo rijetko rađeno u hrvatskoj historiografiji. Ono što osobito nedostaje jest prikaz života u gradu u razdoblju ranoga novog vijeka u obliku sinteze za koju bi bilo uputno da se uz hrvatski objavi i na jednom od svjetskih jezika. Prema svemu iznesenom, čini se kako je sazrijelo vrijeme da se tome pristupi i to vrlo skoro.

Zusammenfassung

Über Geschichtsschreibung Varaždins in der Frühen Neuzeit (16 - 18 Jahrhundert)

Autoren geben einen Überblick über die Geschichtsschreibung von Varaždin in der Frühen Neuzeit. Dieser Artikel gibt keine ausführliche Information über die Geschichtsschreibung von Varaždin, sondern nur ausgewählte Auskünfte über die bis jetzt erforschten historiographischen Erkenntnissen durch die Darstellung der Informationen der Arbeiten der relevanten Autoren und Monographien. Im Artikel weist man auf die Notwendigkeit des Schreibens einer Synthese der frühneuzeitlichen Geschichte von Varaždin auf.

Schlüsselwörter: *Varaždin, Frühe Neuzeit, Geschichtsschreibung (Historiographie)*

DRUŠTVO POVJESNIČARA GRADA VARAŽDINA
I VARAŽDINSKE ŽUPANIJE

UDK 94(497.5-37Varaždin)
ISSN 1848-0837

**HISTORIA VARASDIENSIS
ČASOPIS ZA VARAŽDINSKU
POVJESNICU**

2

VARAŽDIN, 2012.

Nakladnik / Publisher
Društvo povjesničara grada Varaždina i Varaždinske županije

Za nakladnika / For the Publisher
Spomenka Težak

Uredništvo / Editor's board

Sonja Poljak (Ivanec)	Magdalena Lončarić (Varaždin)
Vladimir Huzjan (Varaždin)	Ivan Obadić (Zagreb)
Suzana Jagić (Ivanec)	Spomenka Težak (Varaždin)
Ivančica Jež (Ludbreg)	Hrvoje Petrić (Zagreb)
Siniša Krznar (Zagreb)	Kruno Sudec (Varaždin)

Kontakti Uredništva / Editor's office
Franjevački trg 6, 42 000 Varaždin; tel/fax. 042/658 762;
e-mail: historiavarasdiensis@gmail.com

Glavni i odgovorni urednici / Editors in Chief
dr. sc. Hrvoje Petrić, MSc Ivan Obadić

Savjet časopisa / Journal's council board
dr. sc. Juraj Belaj (Zagreb), dr. sc. Neven Budak (Zagreb), dr. sc. Dragutin Feletar (Koprivnica), mr. sc. Ernest Fišer (Varaždin), PhD Zoltán Gőzsy (Pečuh),
dr. sc. Željko Holjevac (Zagreb), Siniša Horvat, prof. (Varaždin), dr. sc. Andrej Hozjan (Maribor), Damir Hrelja, prof. (Varaždin), dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević (Zagreb), Miroslav Klemm, prof. (Varaždin), dr. sc. Nevenka Krklec (Varaždin), dr. sc. Mirjana Matijević-Sokol (Zagreb), dr. sc. Janko Pavetić (Varaždin),
prof. emeritus Franjo Ruža (Varaždin), akademik Franjo Šanjek (Zagreb),
Marina Šimek, prof. (Varaždin), mr. sc. Eduard Vargović (Varaždin),
PhD Leopold Toifl (Graz)

Grafički urednik / Graphic editor
Kruno Sudec

**Urednik na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske "Hrčak"/
Journal editor at "Hrčak" - The Portal od scientific journals of Croatia**
Dejan Zadro

Naklada / Copies
300

Priprema i tisak / Layout and Print
Tiskara Zelina d. d. - Sv. Ivan Zelina

Časopis izlazi jednom godišnje. Cijena primjerka iznosi 100 kuna.

Časopis se objavljuje novčanom potporom Grada Varaždina,
Bernarde Nova d. o. o. i TMT Čakovec

Korice: Freska s prizorom dvanaestogodišnjeg Isusa koji raspravlja s pismoznancima u hramu. Južni zid svetišta crkve sv. Marije u Lepoglavi. Ivan Ranger, oko 1742. godine.

Fotografija freske i likovni koncept korica: Kruno Sudec

Priprema korica za tisak: Studio Fotak